

УДК 316.334.56:2-635

ДЕСАКРАЛІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ СУЧАСНОГО МІСТА

Анастасія Сорочук

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
факультет історії, політології та національної безпеки,
кафедра філософії та релігієзнавства
просп. Волі, 13, 43025, м. Луцьк, Україна*

У статті визначено основні напрями трансформації сакрального на теренах сучасного міста. Автором запропонований комплексний підхід до вивчення десакаралізації простору сучасного міста. У роботі досліджуються основні об'єкти міського середовища, що відображають секулярну та десакаралізовану культуру сучасного міста. У статті досліджується вплив медіакультури на простір міста та життя в ньому. Автор стверджує, що десакаралізація сприяє руйнуванню традиційних культурних цінностей і визначає нові форми сакрального в просторі сучасного міста, а саме профанні та квазірелігійні.

Ключові слова: десакаралізація, сакральний простір, профанний простір, сакральна структура міста, медіакультура, урбанізація, секуляризація.

Упродовж усієї історії людства сакральні основи містобудування були модусом смислотворення людського буття. Сутнісні виміри міського простору ґрунтувалися на священних основах, які наповнювали реальність могутністю, трансцендентною силою. Однак під дією сучасних культурних процесів, пов'язаних із комерціалізацією, віртуалізацією й швидкими темпами впровадження культурних парадигм секуляризованого та постіндустріального суспільства, сучасний простір міста десакаралізується.

Десакаралізація сутнісних основ містобудування знаменується звільненням простору міста від предикатної дії сакрального, установлення індиференції закритих метафізичних фундацій міста. Десакаралізація – це передусім позбавлення священного провідних характеристик, звільнення світу, міста та людини від політї ієрофанічного. Сучасна людина перестає відчувати потребу в трансцендентних основах власної екзистенції й в основах містобудування зокрема, вона відвертає свій погляд від вічного божественного, сакрального до швидкоплинного мирського. Священне місто, що розгортається в сакральності, заміщується мирським градом.

Американський дослідник мирського граду Харві Кокс намагається теологічно обґрунтувати принципи обмирщення міста. Фундамент десакаралізації він вбачає в процесі секуляризації (*saeculum* – «нинішній вік»), який окреслює як «звільнення людини від опіки релігійних і метафізичних систем, зміну її інтересів: вона відвертається від інших світів і звертається до цього світу» [3, с. 33]. Поштовх до десакаралізації культури загалом і міста зокрема Харві Кокс вбачає в поширенні біблійного вчення та встановлених згідно з ним основ буття. Загалом він ставить знак рівності між десакаралізацією та місіонерськими візіями біблійного вчення. Саме тому він наголошує, що «секуляризація є закономірним наслідком впливу біблійної віри на світову історію, тому не випадково, що процес секуляризації почався в країнах Заходу, там, де вплив біблійних релігій на історію виявився найбільш значним» [3, с. 33]. Цей процес можна простежити ще в час існування Римської імперії перших століть нашої ери, де під дією біблійних

учень здійснюється деміфологізація світоглядних орієнтирів і профанація сакральних онтологічних основ містобудування.

Подібного роду міркування констатує Іван Ортинський [4]. У праці «Христос і сьогодні для мене» І. Ортинський так окреслює секуляризацію: «Секуляризація постає й розгортається насамперед у біблійному світі, тобто в іудаїзмі й християнстві. Підставою її є саме біблійна віра, а згодом – різні рухи, які з'явилися в лоні християнської релігії. Біблія відділяє природу від бога та відокремлює людину від бога. Так починається процес «знімання чарів» [4, с. 5–6]. Топос перестає усвідомлюватися як мікромодель упорядкованого та сакралізованого Космосу.

Загалом саме біблійні релігії виводять бога з природного середовища, приписують йому якості *deus otiosus* після створення світу. Це вже не всюдисущі міфологічні боги, які діють завжди десь поруч із людиною, відтепер вони говорять лише з неба й лише з обраними. Згідно з біблійним свідченням самі люди, відчуваючи страх щодо бога, відмовилися від безпосереднього діалогу з ним. Побояючись ідолопоклонництва та пантеїстичних світоглядних переконань, богу надають виключно трансцендентного статусу, проте будують йому «дім» на землі.

Звертаючись до головних умов десакралізації простору міста, трансформації його на мирський град, ми, вслід за Харві Коксом, першочергово вбачаємо її в процесі секуляризації, спровокованої поширенням біблійних вірувань. Загалом можна виділити три головні події, означені в метанараціях християн та іудеїв, які стали каталізаторами перетворення космогонізованого, сакралізованого міста на мирський град зі світськими цінностями та пріоритетами. У Старому Заповіті відображені три напрями секуляризації. Перший пов'язаний із десакралізацією природи, «розчаклуванням світу»; другий – із десакралізацією політичної влади; третій репрезентує обмирщення, релятивізацію релігійної системи цінностей. Ці напрями десакралізації дешифруються в аналізі Книги Буття (створення світу), Книги «Вихід» і в контексті Синайського союзу відповідно.

Проте онтологічна потреба людини в релігійних основах життя повертає на авансцену священне підґрунтя, правда, у квазірелігійній і стимуляційній якості. Отже, «час, у якому ми живемо, без сумніву, зовсім інший, ніж той, у якому жили всі інші покоління людей, і цей поворот не є завершеним і ще в повному розгортанні виявляє шалену динаміку. Зміни, які трапляються певною мірою раптово, відображаються на стилі життя людей» [4, с. 5–6]. Десакралізація безпосередньо впливає на сприйняття людиною світу (від сакрального Космосу до космічного порядку планет, що обертаються внаслідок фізичних процесів, а не божественного замислу), власної природи (від створіння, душу в яке «вдихнув» бог, до дарвіністської істоти, яка еволюціонувала з мавпи, від *homo religiosus* до *homo sapiens*) та топосу (від священного простору, сакралізованого реалізацією «небесних архетипів» і реактуалізацією дій богів, до функціонального міста, природа виникнення якого зумовлена економічними та промисловими факторами).

Загалом вищезазначені процеси знаходять відображення й на топографічній мапі міста. Перше, що впадає в око, – відсутність меж міста, які на рівні традиційної релігійної свідомості грали роль першого чинника сакрального оберегу простору, адже їх окреслювали боги чи покровителі-засновники міста (у більшості випадків – напівбожественні істоти). Усе менше простір міста постає сакральним структурованим цілим, відтепер він «виникає несподівано яскравим образом строкатого міста, оточеного не надто міцними стінами (за визначенням – екзистенціальними межами), а довкола з усіх боків підступає кільце темного, страшного не-міста» [5], яке поступово захоплює «наш світ», перетворюючи його на суцільне неструктуроване небуття, хаос, однорідний простір. Цей процес означає

початок руйнування священного, «хаос», «розруху», «морок», у який поринає «наш світ». Усі ці епітети означають порушення порядку, Космосу, органічної структури й поринання у плинний аморфний стан» [8, с. 39], який є прямим наслідком руйнації Стін, зовнішнього кордону міста, що детермінували його сакральний статус. Адже ці споруди – рови, насипи, мури – споконвічно створювалися для позначання «нашої» сакралізованої території, освяченої богами, а також як перешкода на шляху демонів [8, с. 39]. Руйнування кодону міста є «складовою частиною гігантського перетворення Світу, яке звалило на себе індустріальне суспільство» [8, с. 39]. Загалом подібного роду процеси можливі й у зв'язку з «десакралізацією Космосу під впливом наукових теорій» [8, с. 39].

Зникає ще одна зі складових частин сакралізації простору міста, що визначала його священний статус, зникає сакральний «центр» та орієнтир. Процес створення, структурування, сакралізації міста не може початися без попереднього визначення священного орієнтиру, який передбачає визначення чи наявність (у контексті ієрофанії) «точки відліку», яка є цілою системою орієнтацій і якої немає на топографії сучасного міста. Потрібно зауважити, що такий орієнтир не надто потрібен сучасній технічно підкованій людині, адже в будь-який момент вона може дістати з кишені модний гаджет, під'єднатися до інтернету й зорієнтуватися на території завдяки «Google Maps».

Сьогодні місто розвивається хаотично, по всьому його периметру розгортаються спалахи будівництва, яке не підпорядковане єдиному сакральному замислу. «Архітектура та містобудування, усюди запускаючи амбітні щупальця, виробляють одних тільки монстрів, проте не з естетичного погляду (хоча, на жаль, і таке часто буває), а в тому плані, що ці монстри свідчать про втрату містом цілісності й органічності, про його дезінтеграцію та дезорганізацію. Вони вже не підпорядковуються ритму міста, його взаємозв'язкам, а накладаються на нього як щось алієн (чуже). Навіть міські ансамблі, що наділяються символічною значимістю (Бобур, Форум, Ля Дефанс, Ля Вільєт), являють собою всього лише псевдоцентри, навколо яких утворюється помилковий рух. Насправді вони свідчать про сателізацію міського буття» [2]. У такий спосіб житель сучасного міста відмовляє йому у священності, визнає лише його обмиршені перспективи, очищує його від будь-яких сакральних підтекстів, що відповідає окресленому нами вище впровадженню секуляризації.

Загалом стрімкий урбаністичний прогрес, що йде в ногу з десакралізацією, змінює топографічну структуру міста. Швидкий розвиток міст передусім пов'язаний із переселенням людей із сіл у місто в погоні за кращими умовами життя та для здійснення нафантазованих мрій. «Спочатку сучасне велике місто для багатьох є особливим місцем, куди слід прагнути потрапити, «уявним» ідеальним містом, майже небесним градом, межею, де повинні здійснитися мрії, прагнення й бажання» [6, с. 59]. Сучасний десакралізований простір запускає процес деміфологізації та стає свого роду носієм неоміфологічних уявлень, пов'язаних з утопічними ідеалами, куди вписується намислений, віртуалізований простір міста, у якому на кожного чекає виграш джекпоту. Проте не потрібно забувати, що людина, коли переселяється в інше місто, особливо із села в сучасне технологізоване місто, втрачає зв'язок не лише з рідним, але й, інтегруючись у нові соціальні норми, перестає бути «транслятором» звичаїв, сакральної традиції. Власне, «процес урбанізації порушує механізм передачі від покоління до покоління колективного знання, традицій, звичаїв, через дотримання яких кожен народ відтворює свою культуру» [6, с. 58], яка асимілюється в процесі існування різних етнічних, національних груп у межах сучасного міста, місця зіткнення ідентичностей і руйнування автентики.

Ажіотаж, пов'язаний із бажанням «жити в місті», яке притягує, наче магніт, усіх охочих причаститися всіма насолодами буття, спровокований «неоміфами» про щасливе,

багате життя в межах реформованого простору й образом міста як місця здійснення мрій. Сакральний статус міста поступається спокусі «фабрики мрій» великого міста. Мерехтіння священної істини на зламах лінійного простору висвітлюється містичним сяйвом рекламних неонових вогнів профанного простору. Сучасна людина, зваблена «обіцянкою щастя, що зазнає поразки» [1], не шукає метафізичної втіхи й онтологічного вкорінення під час освоєння простору. Мешканець міста сьогодні – це здебільшого фрагментований утилітарними прагненнями суб'єкт великого профанного міста.

Під дією міграції людей із селищ у міста, із провінцій у столиці «в кінці ХХ століття топологічна структура великих міст істотно змінилася, а на тлі стрімкої динаміки розвитку великих міст і їхньої бурхливої експансії вшир і вгору виникає й прогресує руйнування загального порядку міського життя. Місто вже не вписується в природний ансамбль і дуже часто суперечить йому, природа більше не вбирає в себе величезне місто, яке просто «не поміщається» в ній, а відступає й навіть зникає під його натиском» [6, с. 56–57]. Це ще одна причина руйнування сакральних меж міста, у якому нібито є місце для всіх. За таких умов місто втрачає правильну сакральну форму квадрата, кола, мандали. Місто із центру сакрального перетворюється на суцільну периферію профанного, де єдиний священний центр неможливий як такий, тому заміщується множиною «фокусних спалахів» – сучасних проявів міських субкультур (графіті), медіапросторових репрезентаторів функціонально утилітарних центрів (реклама) і центрів роботи, відпочинку, розваг, покупок і так до безкінечності (чим є гіпермаркети). Безпорядок, хаос, десакралізація, дезорієнтація, дезінтеграція стають символами сучасного міста. Так виникає «образ міста-лабіринту, міста-мурашника, безлад стає таким значним, що в деяких латиноамериканських містах відсутні навіть номери будинків» [6, с. 57].

Досліджуючи десакралізацію простору сучасного міста, важливо не випустити з уваги культурний контекст, у якому відбувається перетворення міста. Тому вважаємо за потрібне виділити денотати розвитку сучасного міста, а саме розвиток новітніх технологій, революційний прогрес науки, під дією яких здійснюється інформатизація та віртуалізація простору міста, які щосекунди змінюють його образ. «Сучасне місто дозволяє собі нетрадиційний одяг, яскраві фарби, змішування стилів і кольорів, прикрашає себе різнолікою рекламою, тимчасовими будівлями й численними транспортними мережами» [6, с. 57].

І все-таки перше, на чому зупиняється увага новоприбулого шукача щастя в місті, – це всюдишуща реклама, яка сьогодні править за візуальний конструкт міста, визначає його найдорожчі зони та привілейовані місця в технополісі, які приходять на зміну сакральним розривам однорідного простору священного. «За ступенем впливу на споживача вона поступається тільки інтернет-рекламі, яка привертає велику кількість глядачів і за ефективністю дорівнює телебаченню. Реклама інтегрується в архітектуру вулиць і площ без певних законів, як правило, хаотично. Украй рідко плакат відповідає параметрам кольору, форми, стилю навколишнього ландшафту» [6, с. 57]. Цей нав'язливий тоталітаризм реклами руйнує священну ауру міста, творячи симулятивний простір гіперреальності.

Місто постає перед нами не як сконструйований під дією сакрально зумовлених чинників цілісний простір, а як «без смаку вбрана ялинка», на яку помістили все те, що не поміщається в медіапростір і кіберреальності. «Місто постійно переодягається в рекламні плакати, швидко міняє свій архітектурний образ, розширює свої кордони. Відбувається становлення й експансія ризоматичної структури, нечіткої, невизначеної, мінливої, мобільної, динамічної й іноді миттєвої» [6, с. 57].

Прагматичний і функціональний підхід до конструювання власного життя знаходить своє відображення й у формах міста: спрощується архітектура, зникає її символічне й есте-

тичне навантаження, плани міста вимальовуються з позиції вигідності (більшою мірою будуються промислові, торгові, біржові райони, зони відпочинку та роботи, а сакральне (храми, каплиці, молитовні будинки, євангельські школи) виноситься на периферію унаслідок непотрібності).

Сьогодні внаслідок непотрібності відкидається все, що не відлунює звуку монет і шарудінню стодоларових купюр. Усе вимірюється еквівалентами утилітарної користі. Онтологічна цінність поступається фінансовій ціні. Мистецтво оголошується непотрібним, поезія – пустослів'ям, архітектура – пустою формою, декорацією, без якої можна жити, тому нащо «мудрувати» з приводу естетичного оформлення міста, удосконалення архітектурної майстерності та реставрації досконалих форм минулого. Це безглузда витрата часу, лік якого також ведеться не секундами, а «падінням» монеток на банківські рахунки. Естетичне задоволення, можливість перцептивного піднесення й трансперсональних, катарсисних переживань (у контексті сакральної архітектури) – не аргумент для ідеолога прагматизму, жителя сучасного секуляризованого, десакралізованого, функціонального мирського граду.

Одним із наслідків подібного роду економічно та прагматично виправданого *maniere d'être* та сприйняття чи швидше несприйняття сакрального є формування квазірелігійного світогляду. Кар'єрний ріст, економічний успіх сприймаються як подоба релігійного покликання, для реалізації якого не потрібні сакральні комплекси, достатньо й офісних однотипних будинків.

Не менш «яскраві перспективи» сакрально підпорядкованого життя в місті розгортаються під час аналізу «профанного» стилю життя в мирському граді. Насамперед впадає в око дисонанс між профанним стилем життя громадянина технополіса та догмами традиційних релігій, які від своїх послідовників вимагають щонайменше часткового підпорядкування життя нормам теологічного порядку й участі в ритуальній культовій практиці, яка аж ніяк не вписується в робочий ритм обмирщеного міста. «Справді, якщо ми дійсно вважаємо сучасну людину профаном, то тим самим, імовірно, розхитуємо основи, на яких ґрунтується вся теологічна будівля» [3, с. 75].

У реальності секулярного індивіда не цікавлять метатаємниці буття, він не вдивляється в простір, не намагається відчутти розрив однорідного простору, не шукає сакральні орієнтири на топографічних картах свого буденного пересування. Для нього головним є вчасно потрапити на робоче місце, максимально скоротити відстані власного пересування. Будь-яке символічно-сакральне навантаження архітектурних форм, просторових координат міста та власного буття як такого відсувається на периферію світосприйняття, сприймається як маргінальне й архаїчне, а отже, безпідставне та непотрібне.

Основними характеристиками «профанного» стилю життя в мирському граді є «виключне звернення до цього світу з одночасним відкиданням чи нехтуванням іншою потойбічною дійсністю; шукання самого себе; тотальне закривання людини в собі; самоздійснення як індивідуальне прагнення до щастя; нестримна жага різних приємностей, насолод і розваг, усіх тих радощів, які можна тепер і тут досягнути; гарячкова гонитва за багатством; невизнання бога та нікого над собою й становлення себе на його місце; нерозуміння безцінності життя; відсутність пошуку сенсу життя та неусвідомлення минулості всього земного» [4, с. 13–14]

Тому, услід за Альбером Камю, ми ставимо запитання: як зберегти життєві орієнтири й внутрішню цілісність у світі без Бога? Власне, релігійно зумовлені цінності заміщуються цінностями секулярними, профанними, вартостями наживи. Тепер цінності – це не цінності, а скоріше оцінки [3, с. 46]. Простір міста більше не твориться за прикладом

сакралізованого богом Космосу, а продається за вигідними цінами. Усе це безпосередньо впливає й на людину, якій вартує значних зусиль зібрати в єдине ціле фрагментований простір десакралізованого міста, де виділяється лише «доцільно використаний» і потенційно «доцільно використаний» простір, у якому так чи інакше доводиться жити. Антропологі стверджують, що вміння швидко зорієнтуватися – одна з генетичних характеристик людини, однак сучасні децентровані, фрагментовані міста, які дихають хаотичністю, позбавляють нас таких біологічних властивостей. У цьому разі скоріше спрацьовує страх дезорієнтації. Загалом у секуляризованому, глобально відкритому, інформаційно перенасиченому просторі «виникають особливі умови життя людей: відчуженість від природи, скупченість, тіснота, скорочення життєвого простору, зміна часу життя. Із безперервними й швидкими метаморфозами простору повсякденності пов'язана розгубленість, удавані нігілістичні відмови від класичних ідеалів і цінностей» [6, с. 58], а постійно змінювані бігборди, деконструкція архітектурних ансамблів, постійне переформатування вулиць, надбудови старих будинків мерехтять у свідомості людини, наче рекламний ролик на телеекрані, зміст «25 кадрів» в якому – дезорієнтація, частково – деперсоналізація та вибивання людини з рівноваги.

Єдиним архітектурним сакральним орієнтиром, який уцілів у процесі десакралізації, який усе ж таки залишила прогресивна історія (хоча й не у всіх містах), залишається церква. Власне, як зазначає Мірче Еліаде, «церква являє собою рівневий розрив у мирському просторі сучасного міста» [8, с. 50]. «Для віруючого церква в сучасному місті є предметом іншого простору, ніж вулиця, на якій вона знаходиться. Двері, що відкриваються всередину церкви, позначають розрив зв'язку. Поріг, що розділяє два простори, указує водночас на дистанцію між двома способами життя: мирським і релігійним. Це також бар'єр, межа, яка розділяє й протиставляє два світи» [8, с. 24]. І саме тут, у цій сакральній споруді, ще можливим виявляється спілкування з богом і віднайдення себе справжнього, не театрального актора економічної, профанної трагедії, а реактуалізатора живого міфу, учасника священної літургії. Церква в сучасному місті відіграє роль екзорциста профанного простору мирського світу.

Отже, десакралізація простору сучасного міста опосередкована секуляризаційними процесами, які визначають образ міста та спосіб буття в ньому. Мирський град остаточно втрачає співзвучність із сакральним, яке дисонує із загальними культурними парадигмами. Те, яким постає перед нами сучасне місто, є наслідком глобалізації, що спровокувала зняття священних границь міста; секуляризації, яка здійснила переворот у визначенні фундаментального сакралізованого статусу буття загалом і міста зокрема, визначила світський, а не релігійний підхід до основ буття; наукового поступу, що окреслив майбутні техногенні перспективи міста. Єдиним рупором сакрального в сучасному місті, позбавленому священного простору, залишається храм. Простір сучасного міста сьогодні – це віддзеркалення зниження колись тотального та глобального впливу релігій, це простір браку уявлень про священний характер життя, також це криза віри в бога, це середовище руйнації всіх систем вартостей, які ще недавно визнавалися абсолютними, це десакралізований простір, в умовах якого виникає місто Людини, у якому немає місця для бога та сакрального.

Список використаної літератури

1. Адорно Т. Теорія естетики; пер. з нім. П. Тарашук. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 518 с.
2. Бодрийяр Ж. Город и ненависть. Логос. 1997. № 9. URL: http://www.ruthenia.ru/logos/number/1997_09/06.htm.

3. Кокс Х. Мирской град: Секуляризация и урбанизация в теологическом аспекте; пер. с англ. О. Боровой и К. Гуровской. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. 263 с.
4. Ортинський І. Христос і сьогодні для мене. Львів: Свічадо, 2000. 136 с.
5. Стародубцева Л. Город как метафора сознания. URL: <http://kharkovhumanit.narod.ru/Metaphisic2.html>.
6. Туркина Г. Город как виртуальный феномен. Научные ведомости. 2009. Т. 16. № 10. С. 52–60.
7. Адорно Т. Теорія естетики; пер. з нім. П. Тарашук. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 518 с.
8. Элиаде М. Священное и мирское; пер. с фр. Н.К. Гарбовского. М.: Изд-во МГУ, 1994 г. 144 с.

THE DESACRALIZATION SPACE OF THE MODERN CITY

Anastasia Sorochuk

*Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Faculty of History, Political Science and National Security,
Department of Philosophy and Religious Studies
Volya Avenue, 13, 43025, Lutsk, Ukraine*

The article determined the main directions of the sacred transformation in modern urban space. The author offers the complex approach to studying desacralization of space the modern city. The paper examines the key objects of the urban environment, reflecting the secular and the desacralized culture of the modern city. The paper examines the influence of the media culture of the space of the city and the city's life. The author argued that desacralization contributes to the destruction of traditional cultural values and determines new forms existence of the sacred in the space of a city.

Key words: desacralization, sacred space, profane space, the sacred structure of the city, the media culture, urbanization, secularization.